

Summary

Vecherova E. M. Penal doctrine: some theoretical etymological aspects of the question. – Article.

Penal doctrine as multiple-aspect phenomenon is being analyzed in the article. Its main factors are disclosed. Penal doctrine is being distinguished from its closely-related concepts such as penal science, penal concept, penal paradigm and penal ideology.

Key words: doctrine, penal doctrine, science, concept, paradigm, ideology.

УДК 343.21

Т. В. Колеснікова

НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ЕТИМОЛОГІЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Нині широкий науковий загал плідно досліджує визначення нового для вітчизняного кримінального права поняття кримінального проступку. З набранням у 2012 році чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України цей термін знайшов своє відображення в його нормах. Проте етимологічні та правові питання наслідків кримінальних проступків залишилися й потребують наукового визначення.

Стрімкі зміни в соціальній сфері, поява нових форм злочинної діяльності вимагають від фахівців подальших наукових досліджень у галузі формування понятійного апарату науки кримінального права. Науковці стверджують, що тексти кримінально-правових норм обов'язково повинні проходити термінологічну та правову експертизи. Завданнями таких експертиз є концептуальна, системно-юридична, юридико-технічна оцінка. Особливе значення має експертиза оцінки мови й термінології закону, текст якого має бути викладений стисло, літературною мовою, зрозуміло, точно, фразами нескладної конструкції, без зайвого перевантаження [3, с. 24]. Вказане стосується також визначення поняття й аналізу юридичної природи наслідків кримінальних проступків. Саме в цьому й полягає актуальність розгляду питань, окреслених у статті.

Окремим аспектам визначення поняття, класифікації й значення наслідків у кримінальному праві приділялась увага в публікаціях С.В. Албула, П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, Я.М. Брайніна, Б.В. Волженкіна, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Н.О. Гурорової, Л.М. Демидової, А.Е. Жалінського, В.М. Кудрявцева, П.С. Матишевського, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, М.І. Панова, В.С. Прохорова, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, В.Д. Філімонова, М.І. Хавронюка, С.А. Хімченко, С.С. Яценка та інших. Однак, на нашу думку, подальший науковий пошук повинен сприяти поповненню кримінально-правового тезаурусу й з'ясуванню природи злочинності. Саме тому метою статті є аналітичне опрацювання існуючих точок зору й вироблення єдиного підходу до визначення поняття та юридичної природи наслідків кримінальних проступків у теорії кримінального права.

Науковий тезаурус, що використовується для позначення наслідків як кримінально-правового явища, не є сталим. Таке позначення традиційно в кримінальному праві здійснюється за двома напрямками:

1) у межах характеристики лише тих понять, що стосуються підстави кримінальної відповідальності (наприклад, поняття «шкідливі наслідки», «суспільно шкідливі зміни» та «шкідливі наслідки – елемент складу» вживаються в теорії кримінального права як рівнозначні);

2) за межами такої підстави, проте стосовно будь-якого охоронюваного кримінальним законом об'єкта (цим обумовлена, наприклад, спроба позначити зворотами «шкода суспільним відносинам» і «збиток» різні кримінально-правові явища: першим – наслідок у широкому розумінні слова, а другим – у вузькому розумінні). Так, деякі автори вважають наслідками будь-які зміни, які спричиняє злочинна дія в зовнішньому світі, а злочинним результатом – наслідки, які мають значення для наявності складу кримінального проступку [5, с. 45]. Така точка зору неодноразово піддавалася критиці у зв'язку із синонімічністю термінів «наслідок» і «результат» або на підставі ігнорування розходження в термінах «наслідки злочину» та «злочинні наслідки» (перший позначає негативний результат злочинної діяльності особи, як включений у диспозицію статті Кримінального кодексу, так і такий, що перебуває за межами її дії, а другий термін відтворює зафіксований у диспозиції результат небезпечної діяльності особи, результат вчиненого) [8, с. 115].

У свою чергу позначення кримінально-правового явища, яким є наслідки поведінки людини, відбувається без співвіднесення їх змістовних характеристик з іншими поняттями та юридичними конструкціями. У синонімічний ряд щодо поняття «суспільно небезпечні наслідки» включаються терміни «наслідки кримінального проступку», «злочинні наслідки», «суспільно небезпечна шкода», «наслідки злочинного діяння», «заподіяна кримінальним проступком шкода», «шкідливі наслідки», «наслідки суспільно небезпечних діянь», «наслідки в складі кримінального проступку», «суспільно небезпечні наслідки», «злочинні наслідки» та «шкідливі наслідки». Неоднозначність простежується й тоді, коли без належного обґрунтування в назві характеристик елементів об'єктивної сторони складів злочинів вживаються такі звороти: «злочинні наслідки», «наслідок злочину», «наслідок злочинних посягань, який може бути ознакою <...> складу злочину», «наслідки злочину», «наслідки», «наслідки як обов'язкова ознака об'єктивної сторони», «суспільно небезпечні наслідки» [4].

Причина таких різнопланових підходів щодо неоднозначного визначення вказаного поняття полягає у відсутності чи непослідовності вирішення питань про співвідношення між змінами в об'єкті кримінально-правової охорони, суспільно небезпечними наслідками, злочинними наслідками, наслідками як елементом складу кримінального проступку, а також встановлення зв'язку певних проявів поведінки людини зі змінами, які вони викликають у соціальній сфері («поведінка людини» – «зміни в соціальній сфері»; «суспільно небезпечна поведінка» («кримінально-правова аномалія») – «суспільно небезпечні наслідки»; «злочинна поведінка» (злочин як різновид кримінально-правової аномалії) – «злочинні наслідки» («негативні зміни в об'єкті злочину»); «склад злочину певного виду чи окремого

його різновиду» – «наслідки як елемент складу злочину») [2, с. 280]. Відсутність розв'язання цих питань зумовлює різнобій у термінології під час позначення зазначених різновидів наслідків поведінки людини однаковими термінами тих явищ, які мають різну кримінально-правову природу, та різними термінами тих явищ, які мають однакову кримінально-правову природу. Залежно від того, як розуміються ці різновиди наслідків поведінки, має здійснюватися їх визначення, а зміст кожного з них повинен включати родові ознаки загального поняття наслідків у соціальній сфері.

На нашу думку, для визначення поняття наслідків кримінальних проступків необхідно з'ясувати сутність і зміст суспільної небезпечності, оскільки її поняття пов'язане з відповідним типом поведінки людини як соціального явища й має зовнішні прояви – зміни в соціальній сфері, що підлягають нормативній фіксації. Для нормативної фіксації цих проявів характерним є відбір тих із них, що стосуються суспільно небезпечної поведінки, визначеної кримінальним проступком. Під час нормативної фіксації суспільної небезпечності важливим є визначення характеру утворених суспільно небезпечною поведінкою змін у соціальній сфері. Адже саме від можливості діяння викликати зміни залежить визнання такого діяння кримінальним проступком чи злочином.

Чинний Кримінальний кодекс України конкретизує суспільну небезпечність як соціальну ознаку загального визначення поняття злочину, згідно з якою не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально й містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим кодексом, проте через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла й не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [3, с. 9]. Законодавець визнає, що малозначні діяння позбавлені суспільної небезпеки у зв'язку з тим, що названа дія або бездіяльність заподіяла охоронюваному кримінальним законом об'єкту посягання шкоду, яка не є істотною, або створила загрозу заподіяння вказаному об'єкту шкоди, яка не є істотною. Тому вказівка в такому визначенні на характеристику соціальної сутності суспільної небезпеки злочину, тобто властивості заподіювати істотну шкоду об'єктам, взятим під охорону держави, зумовлює можливість визнання суспільно небезпечними й тих діянь, які, не будучи злочинними, заподіяли або створили реальну загрозу заподіяння шкоди, що не є істотною. Вказівка в ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України на відсутність можливості заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі не виключає її використання як засобу конкретизації суспільної небезпечності [2, с. 279]. Невдалість такого законодавчого підходу відмічається передусім у зв'язку з його неузгодженістю з іншими кримінально-правовими нормами.

Деякі автори під час визначення сутності суспільної небезпечності традиційним називають підхід, в основі розуміння якого знаходиться її дуалістична природа: заподіяння або загроза заподіяння шкоди об'єкту посягання. При цьому загроза заподіяння шкоди розглядається як різновид результату суспільно небезпечної поведінки й пов'язується з тим, що злочинна дія вже повністю вчинена та викликала в соціальній сфері негативні зміни. Таким чином, сутність суспільної небезпеки можна обґрунтувати принаймні її здатністю утворювати в охоронюваних кримінальним

законом об'єктах негативні зміни. При цьому такі зміни в одних випадках мають свою зовнішню об'єктивізацію, а в інших випадках не мають. На нормативному рівні властивість загрози заподіяння шкоди викликати негативні зміни в об'єктах проявляється під час фіксації в нормах Особливої частини Кримінального кодексу України ознак відповідного складу злочину чи кримінального проступку.

У Кримінальному законодавстві України в межах окремих частин конкретних статей Особливої частини Кримінального кодексу України, що відтворюють зміст ознак основного, кваліфікованого та/або особливо кваліфікованого складів злочину, відбувається поєднання термінологічних зворотів, зміст яких в одному випадку позначає допустимість реальної небезпеки заподіяння шкоди і об'єкту злочину, і предмету злочину, а в інших – реальне заподіяння шкоди. У результаті специфічна конструкція основного складу злочину, передбачена в ч. 1 відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України, фіксує реальну небезпеку заподіяння такої шкоди, яка може виникнути в результаті вчинення певного діяння, за допомогою термінологічних зворотів. У зв'язку із цим ми підтримуємо позицію П.С. Берзіна про те, що відмінність реальної шкоди й загрози її заподіяння не означає, що остання не заподіє шкоду об'єкту злочину у вигляді негативних змін у ньому [4, с. 47]. Позначати в конкретній нормі Особливої частини Кримінального кодексу України такі зміни законодавець може шляхом вживання різноманітних термінів, зміст яких характеризує як саму людську поведінку, так і її результат.

Зазначимо, що сутність суспільної небезпечності кримінального проступку може полягати в спрямованості вчиненого діяння на ураження охоронюваних кримінальним законом соціальних цінностей, що призводить до їх негативних змін. Саме врахування цієї спрямованості в характеристиці суспільної небезпечності дає підстави назвати вчинене діяння посяганням (відповідно, охопити його змістом названі різновиди суспільно небезпечної активності), а його суспільну небезпечність розглядати як явище, у формуванні якого бере участь об'єктивна характеристика шкоди, що заподіюється чи може бути заподіяна.

При цьому саме суспільна небезпечність кримінального проступку являє собою негативну оцінку суспільством змін, що виникають у соціальному середовищі, яка відображає волевиявлення законодавця щодо неприпустимості цього діяння та свідчить про нанесення або ж про створення загрози заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Таким чином, будь-які зміни в соціальному середовищі, викликані небажаним для суспільства діянням, є негативними.

Оскільки суспільна небезпечність завжди пов'язана з утворенням негативних змін у соціальній сфері, то констатація її наявності залежить насамперед від оцінки таких змін. Для розкриття змісту елементів такої оцінки використовують поняття ступеня й характеру суспільної небезпечності [5, с. 44]. Ступінь охоплює порівняльну величину, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь і міру його вияву; вживається для позначення етапу, стадії розвитку чого-небудь, стану, рівня. Під характером розуміється сукупність визначальних властивостей, ознак якого-небудь предмета, фізичного або психічного явища, його типові узагальнені риси [6, с. 54]. Під час визначення ступеня суспільної небезпечності діяння варто виходити з того, що він є показником рівня суспільної небезпечності окремо

взятого діяння, її кількісною характеристикою, яка визначається через основні величини (розмір, обсяг, тривалість) об'єктивних і суб'єктивних ознак суспільно небезпечного діяння. На ступінь суспільної небезпечності впливають передусім індивідуальні особливості, які відтворюють зміст таких ознак, їх систему, поєднання з іншими фактичними обставинами. Для визначення цих властивостей використовується такий показник рівня суспільної небезпечності діяння, як її характер. Виділення ж основних ознак, які впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого, залежить від властивостей суспільно небезпечного посягання утворювати відповідні зміни в ієрархії цінностей, що є об'єктом кримінально-правової охорони. Саме посягання на цей об'єкт свідчить про визнання утворених у його змісті змін шкодою, а врахування взаємозв'язку вчиненого посягання й особливостей об'єкта кримінально-правової охорони дозволяє констатувати, що суспільна небезпечність діяння досягає рівня, який вимагає боротьби з ним заходами кримінально-правового впливу.

Показовим у цьому плані є визнання властивості кримінального проступку заподіювати певну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони як основної ознаки, чинника, що впливає на ступінь суспільної небезпечності, а також може визначатися безпосередньо в Кримінальному кодексі України на підставі заздалегідь встановлених конкретних критеріїв і вимірюватися в грошовому вираженні, у фіксованих показниках короткочасного розладу здоров'я, втрати працездатності, втрати органу чи його функцій, смерті тощо.

Наведене розуміння поняття, змісту та структури суспільної небезпечності дозволяє, на нашу думку, виділити такі положення.

По-перше, законодавець має визнавати кримінальним проступком не лише об'єктивно суспільно небезпечні діяння, а дії вольові, тобто такі, що знаходяться під контролем свідомості й волі особи, тобто винні дії. Орієнтири щодо наявності суспільної небезпечності, властивої саме кримінальному проступку, а не злочину, зафіксовані в приписі про заподіяння й можливість заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України).

По-друге, аналіз суспільної небезпечності дозволяє визнати її властивістю об'єктивної дійсності, що проявляється в спрямованості вчиненого діяння на «ураження» охоронюваних законом соціальних цінностей і негативній зміні цих цінностей як результату такого посягання. Визначаючи спрямованість такого діяння на соціальні цінності, треба враховувати, що лише вона виражає взаємозв'язок вчиненого діяння й утворених в об'єкті кримінально-правової охорони змін. Такий взаємозв'язок утворюється лише тоді, коли зазначене ставлення набуває характеру посягання.

По-третє, характер такого взаємозв'язку обумовлюється: а) сукупністю соціальних цінностей, на які посягає певна група діянь, та їх (цінностей) місцем в ієрархії цінностей, що охороняються законом; б) соціальною сутністю, змістом і структурою суспільної небезпечності діяння, які дозволяють визначити її рівень; в) визначеною вище спрямованістю діяння на «ураження» охоронюваних соціальних цінностей, що дозволяє вважати його посяганням; утворені цим посяганням зміни в соціальних цінностях вважаються негативними.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що таке розуміння більш детально розкриває основні ознаки та кримінально-правову природу суспільної небезпечності й наслідків кримінальних проступків і за умов подальших ґрунтовних наукових досліджень буде сприяти формуванню якісного доктринального підґрунтя політики кримінально-правової протидії злочинності.

Література

1. Кримінальний кодекс України. – Х. : Одисей, 2012. – 226 с.
2. Албул С.В. Категорія ризику в кримінальному праві України / С.В. Албул // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної наукової конференції проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.) / відп. за випуск В.М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». – О. : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 279–281.
3. Андрушко П.П. Законодавча техніка кримінального кодексу України 2001 року та її вплив на тлумачення його норм / П.П. Андрушко // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / редкол. : В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.
4. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення / П.С. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – 252 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
6. Кримінальне право України : [навчально-методичний посібник] / [С.В. Албул, Д.О. Балабанова, А.А. Березовський та ін.]; відп. ред. В.О. Туляков. – О. : Фенікс, 2010. – 456 с.
7. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во МГУ, 1960. – 156 с.
8. Мальцев В.В. Проблемы уголовно-правовой оценки общественно-опасных последствий / В.В. Мальцев. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 206 с.
9. Михлин А.С. Последствия преступления / А.С. Михлин. – М. : Юридическая литература, 1969. – 244 с.

Анотація

Колеснікова Т. В. Наслідки кримінальних проступків: етимологія та правова природа. – Стаття.

Статтю присвячено проблемним питанням визначення етимологічних та правових питань наслідків кримінальних проступків. На підставі аналізу існуючих точок зору й положень чинного кримінального законодавства надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення теоретичних знань і практики його застосування.

Ключові слова: кримінальні проступки, кримінально-правова охорона, наслідки кримінальних проступків, склад кримінальних проступків.

Аннотация

Колесникова Т. В. Последствия уголовных проступков: этимология и правовая природа. – Статья.

Статья посвящена проблемным вопросам определения этимологических и правовых вопросов последствий криминальных проступков. На основании анализа существующих точек зрения и положений действующего уголовного законодательства представлены конкретные предложения по совершенствованию теоретических знаний и практики его применения.

Ключевые слова: уголовные проступки, уголовно-правовая охрана, последствия уголовных проступков, состав уголовного проступка.

Summary

Kolesnikova T. V. Consequences of criminal offenses: etymology and legal nature. – Article.

This article is devoted to problem questions of definition of etymological and legal consequences of criminal offenses. The author, based on an analysis of existing points of view, provisions of the applicable criminal law demonstrates personal attitude to the definite questions and provides specific suggestions for improvement of theoretical knowledge and practices.

Key words: criminal offenses, criminal and legal security, consequences of criminal offenses, composition of criminal offenses.